

הרב אברהם סתיו

הקמת שם מזרעו של מת: עמדת ההלכה בסוגיית 'חוק ההמשכיות'

ראשי פרקים:

- א. רקע
- ב. פתיחה
- ג. שימוש בזרע של מת
- ד. מעמדם של גורמים שונים בקביעת ההתנהלות עם זרע המת
- ה. האחריות על גוף המת
- ו. הזיקה לילדים העתידיים
- ז. הקשר בין אדם לקרוביו לאחר מותו
- ח. סיכום

א. רקע

מדי פעם עולה במדינת ישראל שאלת השימוש בזרעו של אדם לאחר פטירתו. המקרה הנפוץ ביותר הוא של חיילי צה"ל, או נפגעי תאונות דרכים, שנהרגים בלי שהספיקו להעמיד צאצאים. במקרה כזה קיימת אפשרות, חוקית ורפואית, לשאוב זרע מן המת או לעשות שימוש בזרע שתרים בחייו.

שאלת זהותם של אלו שמוסמכים להחליט אם ייעשה שימוש בזרעו של הנפטר, איננה מוסדרת כראוי בחקיקה. בשנת 2003 פורסמו הנחיות היועץ המשפטי לממשלה בנושא¹, המתירות שימוש בזרעו של הנפטר רק עבור בת זוגו הקבועה, או לחלופין במקרה שבו יש ראיות לכך שרצונו היה שיעשו שימוש בזרעו. היועץ המשפטי לא העניק כל מעמד חוקי לעמדתם של הורי הנפטר בשאלה זו. הנחיות אלו זכו לאישור של בג"ץ, אשר הנחה את הכנסת לגבש את עמדתה בעניין².

בימים אלו מונחת על שולחן הכנסת הצעת חוק של ח"כ רויטל סויד המכונה "חוק ההמשכיות", שמטרתה היא להעניק להורים את הזכות לעשות שימוש בזרעו של בנם, גם במקרה שבו האלמנה מתנגדת לכך.

הצעת החוק מובאת במלואה בעמ' 97-99 לעיל.

כחלק מן הדיון בחוק ביקשו הנוגעים בדבר לשמוע את עמדת ההלכה היהודית בעניין.

1. "נטילת זרע לאחר המוות ושימוש בו", הנחיות היועץ המשפטי לממשלה 1.2202 (התשס"ג).

2. בעמ' 7141/15 פלונית נ' פלונית. מובא באתר פסק דין: <https://www.psakdin.co.il/Court/1200207#.WacLuMiGPDc>

ב. פתיחה

שאלת השימוש בזרע של מת לשם הפריה נוגעת לשלוש שאלות שאותן יש לברר³:

א. מהי עמדת ההלכה בנוגע להפריה מלאכותית מחוץ למסגרת הנישואין?

שאלה זו נידונה בהרחבה על ידי פוסקי דורנו⁴. בזירה החוקית והציבורית היא כבר הפכה להיתר (במגבלות מסוימות), ועל כל פנים אין היא מיוחדת לדיון זה ולכן לא נאריך בה. נעיר רק כי רבים מן החששות שבהם דנו הפוסקים מתערערים ואף מתפוגגים לחלוטין כאשר מדובר בזרע שנלקח מאדם מסוים ידוע שהוריו מתכוונים לתפקד כסבא וסבתא⁵.

ב. מהי המשמעות ה'אובייקטיבית' של שימוש בזרע המת?

שאלה זו נוגעת באופן כללי לשימוש בזרע המת, גם במצב שבו אין בנמצא קרובי משפחה או אינדיקציה כלשהי לרצונו האישי של המת.

ג. מהו מעמדם של בני המשפחה השונים בנוגע להחלטות הנוגעות למת?

שאלה זו היא שאלה עקרונית, הנוגעת גם לסדרי הקבורה ולתרומת איברים, וסוגייתנו היא רק מקרה פרטי שלה.

ג. שימוש בזרע של מת

הפוסקים נחלקו כיצד להתייחס לילדים הנוצרים משימוש בזרעו של מת⁶:

א. גישה אחת סבורה שאין כל זיקה של יוחסין בין הילד לבעל הזרע. לפי גישה זו, דווקא הולדה מחיים, כדרך הטבע, יוצרת את זיקה האבהות, ולא השימוש בחומר הגנטי כשלעצמו⁷.

3. חשוב להבין נקודה זו, משום שלמעשה אפשר למצוא התייחסות שלילית לשאלתנו בדברי רוב הפוסקים, אך הדבר נובע מן השאלה הראשונה ולא משתי השאלות האחרונות שהן עיקר ענייננו.

4. סיכום ממצה של הדברים נמצא בספר של אבי מורי הרב דוד סתיו שליט"א ושלי, **אבוא ביתך** (הוצאת מגיד, תשע"ח), פרק ד.

[ראה גם: סיוע לפנויה הרוצה להתעבר, הרב דוד קאהן, **אסיא** קא-קב עמ' 16 (תשע"ו), ובמקורות המצויינים בהערות העורך שם.

5. חששות ליוחסין וממזרות אין כאן בכלל, משום שהדבר דומה לכל בן שאביו נפטר, ומאידך אין כאן שימוש בזרע של גוי שרבים מן הפוסקים נרתעו ממנו. גם החשש שמא הילד יגדל בלי דמות אב, קטן כאשר יש דמות אב ידועה וסבא וסבתא שיהיו חלק ממערך הטיפול והתמיכה בילד.

6. מחלוקתם מסוכמת היטב בספר **פוע"ה**, חלק ב, עמ' 319-320, ולהלן נציין בהערות רק כמה משמות החולקים לשם ההמחשה.

7. הרב שאול ישראלי; הרב יעקב אריאל.

ב. אסכולה שנייה טוענת שיש כאן ילד המתייחס אחר אביו ונחשב כבנו לכל דבר.⁸

לפי העמדה הראשונה, נראה כי השימוש בזרע המת דומה באופן בסיסי לכל שימוש אחר, כגון השתלת קרנית וכדומה. שימוש כזה מעורר אמנם שאלות הלכתיות הנוגעות לחובת קבורה ולאיסור הנאה מן המת וניוולו, אך לרוב הפוסקים מדובר בשאלות שאפשר להקל בהן כשהדבר נדרש, והדבר כבר נידון סביב סוגיית השתלת איברים.⁹ על כל פנים, לפי עמדה זו אין בשאלתנו סוגיה אתית מורכבת, וממילא אין מניעה לעשות שימוש בזרע.¹⁰

לפי העמדה השנייה, יש משמעות רוחנית-מוסרית לשימוש בזרע, ומשמעות זו חיובית ביותר. אחד העונשים הכבדים ביותר המוטלים על אדם הוא שימות עירי וזרעו ייכרת.¹¹ ומותו בטרם עת של אדם ללא ילדים הוא מן האסונות הכואבים ביותר: "בכו בכו להלך, אמר רב יהודה: להולך בלא בנים".¹² כל פרשת יבום נועדה להתמודד עם מצב שבו אדם מת בלי בנים, ואכן יש שהעלו את האפשרות שהפרייה בזרע של מת שהתרחשה לאחר המוות, תפטר מייבום וחליצה, אך להלכה חששו להכריע כן.¹³ מלבד עצם הזכות שבהותרת שם על פני האדמה, יש זכות לנפטר במצוות ומעשים טובים שמקיים בנו לעילוי נשמתו, ובקהילות ישראל כינו בנים בשם "הקדיש שלי".¹⁴ וכך סיכם הרב זלמן נחמיה גולדברג: "התורה החשיבה מאוד את הרצון האנושי להשארת שם וזכר בעולם".¹⁵

בין כך ובין כך, אין כל מקור לעמדה ההפוכה, שלפיה הולדת בן מהווה חובה עבור המת.¹⁶ למרות זאת, הרב יובל שרלו כותב בנייר עמדה

8. הרב שלמה זלמן אויערבאך; הרב יוסף שלום אלישיב.
9. ראה על כך **באנציקלופדיה הלכתית רפואית** (ערך 'השתלת איברים' הע' 241-249), בנייר העמדה שכתב הרב יובל שרלו בסוגייתנו, ובנייר העמדה של הרב ד"ר ירון אונגר ופרופ' יובל סיני, על השימוש בזרעו של נפטר: הלכה ומדיניות הלכתית, המכללה האקדמית נתניה, שבט תשע"ה.
10. אפשר להעלות על הדעת מציאות שבה שימוש כזה יהיה בעייתי, כגון אם יהיו נשים שירצו להשתמש בזרע של אנשים מוכשרים וידועים במיוחד, אך מציאות זו רחוקה מאד מן הנידון דידן.
11. ויקרא כ, כ-כא.
12. מועד קטן כז, ב.
13. **נודע ביהודה** קמא, אה"ע סי' סט, ועיין בספר **פוע"ה** שם.
14. ראה על שיקול זה ושיקולים נוספים אצל הרב מרדכי הלפרין, **רפואה מציאות והלכה** סי' כז.
15. הרב זלמן נחמיה גולדברג, על תרומת ביצית, פונדקאות, הקפאת זרעו של רווק ונטילת זרע מן המת, **אסיא** סה-סו, עמ' 47. לדבריו הדבר מותר רק אם קיים "אומדן ברור שזה רצונו", אך לא ברור מדבריו אם יש צורך בהבעת רצון מחיים.
16. מלבד השיקול שהעלה הרב אשר וייס (**תורה שבעל פה** י, עמ' עג-עד) שלפיו אם יעשה הילד עבירות הדבר ייחשב כגנאי לאביו. אך שיקול זה תמוה ומנוגד לגישה הפשוטה שלפיה בן מזכה את אביו, ואף הרב וייס לא ראה בכך שיקול מרכזי אלא רק סניף המצטרף להתנגדותו העקרונית להפריה מחוץ למסגרת הנישואין.

שהכין, כי יש להתנגד באופן עקרוני לשימוש בזרע ללא הבעת רצון מצד הנפטר*:

שימוש כזה בזרע מבטא יחס אל הזרע כמשאב טכני, וכאמצעי הנתון לשימושם של בני האדם. יחס כזה הוא בעייתי מאד היות שתאי הזרע הם תמצית הקיום האנושי, וככאלה הם ראויים ליחס אחר לחלוטין. הדבר בא לידי ביטוי באיסור החמור על הוצאת זרע לבטלה, בהתחבטויות הפוסקים באלו תנאים ניתן להוציא זרע לצורך בדיקה, ובחששות שמועלים בהלכה ובמשפט באשר לשכפול גנטי.

טיעונו של הרב שרלו אינם ברורים. האיסור החמור על הוצאת זרע קשורים לאיסור הוצאת זרע לבטלה והשחתתו. איסורים אלו נאמרו אך ורק בחיי האדם, והם קשורים לתפיסה של התורה בנוגע למיניות מחוץ לנישואין. אין הדבר נוגע כמלא הנימה בהוצאת זרע מאדם מת, שדווקא מביאה לידי כך שלא יושחת לבטלה אלא יופרה ויביא חיים לעולם. "החששות שמועלים בהלכה ובמשפט" אינם נוגעים דווקא לסוגייתנו, אלא לכל נושא תרומת הזרע, וכפי שצינו לעיל הם דווקא נחלשים כאשר מדובר בזרע המגיע מאדם שזהותו ידועה ומוכרת.

ממילא יש להכריע כי במצב שבו אין אף אדם הנוגע בדבר שמביע את דעתו, ומגיעה אישה זרה שמתנדבת להקים שם למת, אפשר ואולי אף רצוי למלא את מבוקשה¹⁷.

ד. מעמדם של גורמים שונים בקביעת ההתנהלות עם זרע המת

מיהו זה שבסמכותו לקבוע מה ייעשה בזרעו של המת? קשה למצוא תשובה ישירה לשאלה זו בהקשר שלנו, ואנו נדון בה משלוש זוויות שונות: א. האחריות על הגופה. ב. הזיקה כלפי הילד העתיד להיוולד. ג. הקשר אל המת אחרי מותו.

ה. האחריות על גוף המת

למי נתונה הסמכות להחליט מה ייעשה בגוף המת? כפי שראינו לעיל, לפי גישה אחת יש להשוות את לקיחת הזרע ללקיחת איברים אחרים מן המת ושימוש בהם. ממילא יש לדון מיהו הגורם שבסמכותו להתיר או לבקש שימוש כזה.

* ראה גם את תגובת הרב שרלו שפורסמה במוסף **שבת** של **מקור ראשון** (גליון בהר-בחוקותי – כ"ג אייר תשע"ז, שצויינה להלן בהערה 33).
17. יצויין שוב כי הכרעה זו כפופה להכרעה העקרונית בנושא הפריה לפנויה, ולצורך העניין נניח שמדובר באישה שהאלטרנטיבה העומדת בפניה היא לקיחת תרומה אנונימית מבנק הזרע.

ככלל, ההלכה לא רואה באיש 'בעלים' על גוף המת, ואין היא מעניקה סמכות מוחלטת לרצונותיהם של המת ומשפחתו. משום כך, גם אם ביקש המת שישרפו את גופתו, אנו מחויבים לקבור אותו כראוי.

עם זאת, וודאי הוא שאנו עושים כמיטב יכולתנו לקיים את דברי המת ורצונו, אם כשמדובר בשאלות הנוגעות למקום קבורתו, ואם כשמדובר באופן הטיפול בגופתו. משום כך כתבו הפוסקים בעניין תרומת איברים שאין לקחת אותם כאשר הדבר מנוגד לרצון המת.¹⁸

בנוסף על המת עצמו, מעמד חשוב ומרכזי ניתן בהלכה למשפחתו. בגמרא (סנהדרין מו, ב) הובאו שני טעמים לקבורה: משום כפרת המת, ומשום "בזיון", ולדעת התוספות (ד"ה קבורה) הכוונה היא לבזיון משפחתו.¹⁹ משום כך, גם אם הורה שלא לקבור אותו, אין שומעים לו. עדיפות של המשפחה על פני רצון המת באה לידי ביטוי גם במקרה שבו המת מכר את מקום קבורתו שבחלקה המשפחתית והביע את רצונו שלא להיקבר בה:

המוכר קברו ודרך קברו, מעמדו ומקום הספידו – באין בני משפחה וקוברין אותו בעל כרחו, משום פגם משפחה!²⁰

לאור זאת כתבו הפוסקים כי למשפחה יש מעמד הלכתי העומד **(במקרים מסויימים)** אפילו נגד רצון המת, ככל שהדבר נוגע לניתוח גופתו או לשימוש בחלקים ממנה.²¹

מי נחשב כ'משפחה' לעניין זה? הרב יצחק אריאלי מסביר שמעמדם של בני המשפחה נובע מכך "שהם אחראים על בזיון וקלון מתם, שהרי רק עליהם עיקר חובת הקבורה... נמצא שאחריותם היא לא על גוף הקבורה בלבד אלא על כל בזיון וניוול המת".²²

כלומר, המשפחה בהקשר הזה היא המשפחה החייבת בקבורתו של המת. דהיינו, שבעת הקרובים הישירים, ובפרט יורשיו. האישה לעומת זאת, איננה חייבת בקבורת בעלה,²³ וממילה איננה חלק מדין זה.

דוגמה שיכולה להמחיש נקודה זו היא במקרה שבו יש מחלוקת היכן לקבור את המת. במקרה שבו אישה מתה, ובעלה ואביה רוצים כל אחד

18. שו"ת **תשובות והנהגות** ג, שסט; הרב שאול ישראלי, **אסיא** נט-ס (תשנ"ז), עמ' 105-106; מועצת הרבנות הראשית, **אסיא** מב-מג (תשמ"ז) עמ' 74. וראה מקורות להליכה אחר רצון המת בנוגע לקבורתו בנייר העמדה של אונגר וסיני הנ"ל.

19. לעומת זאת, הרמב"ן (**תורת האדם**, שער הסוף, ענין הקבורה, ד"ה איבעיא) סבור שהכוונה היא לבזיון החיים כולם.

20. כתובות פד, א. ראה זו הביא הרב יצחק אריאלי במאמרו שיוזכר להלן.

21. כך כתבו: שו"ת **מנחת יצחק** (חלק ה, סי' ט), הרב יצחק אריאלי בעיית ניתוחי מתים, תורה שבעל פה ו (תשכ"ד, עמ' מ-ס; הרבנות הראשית לישראל שם. וראה **אנציקלופדיה הלכתית רפואית** ערך 'השתלת איברים' הע' 259-262.

22. הרב יצחק אריאלי שם עמ' נט.

23. שו"ע אה"ע קיח, יח: "אלמנה שגבתה כל הנכסים בכתובתה, אינה חייבת בקבורת בעלה".

שתיקבר אצלו, נחלקו הראשונים למי שומעים, ואף שמחלוקת זו לא הוכרעה נטו הפוסקים לשמוע בקול הבעל²⁴. בטעם הדבר כתב הבית יוסף שהבעל חייב בקבורה, ולכן שומעים לו²⁵. מכאן יש ללמוד שני עקרונות: א. מי שחייב בקבורה הוא זה ששומעים בקולו. ב. הזיקה של ההורים כלפי המת גדולה עד כדי כך שהיא גוברת (לדעת חלק מהפוסקים) אפילו על הבעל שחייב בקבורה. מכאן עולה כי במקרה שבו מת הבעל, וודאי שהוריו הם שמחליטים מה יעשה בגופתו²⁶.

ו. הזיקה לילדים העתידיים

לעיל הצבענו על כך שיש עמדה שלפיה ילדים שייוולדו מזרעו של המת מתייחסים אחריו. לפי עמדה זו יש לדון מי הם הגורמים הרלוונטיים לקבלת החלטות בנוגע לילדים אלו.

נראה כי אך למותר הוא להכביר במילים אודות הקשר שבין סבים לנכדיהם. כאשר ראובן מציע להמית את בנו אם לא ישיב את בנימין, מגיב יעקב: "בכור שוטה הוא זה, וכי בניו הם ולא בני?!"²⁷. ואכן, הסב מחויב ללמד את נכדיו תורה²⁸, ולשיטות מסוימות אף לזון אותם²⁹.

יתר על כן, כאשר אדם מוליד בנים ומתו, אין הוא מקיים את מצוות פריה ורביה. אך כאשר היו לו בני-בנים מבניו שמתו, המצווה מתקיימת, משום ש"בני בנים הרי הם כבנים"³⁰. כלומר, במובן מסוים קיימת מצווה על הסב לדאוג לכך שיהיו בנים לבניו³¹, ועל כל פנים וודאי שהוא נחשב כבעל עניין משמעותי ביותר. ואכן, מצאנו בתורה כי האב מופקד על הקמת שם לבנו סביב מעשה יהודה ותמר: "ויאמר יהודה לאונן בוא אל אשת אחיך ויבם אותה והקם זרע לאחיך"³².

לעומת זאת, אין כל זיקה וקשר, מבחינה הלכתית, בין האלמנה לבין הילדים שייוולדו לו מאישה אחרת. משום כך צדקו דברי פרופ' שלום

24. ראה שו"ע ובית יוסף יו"ד שסו, ג, וערוך השולחן שם סעיף ב.

25. שו"ת אבקת רוכל סי' קטו.

26. וכן כתב בשו"ת בית שער (יו"ד תלב): "אם הבעל מת קודם שאין אשתו יורשת אותו פקע הקורבא גם לענין קבורה". יצוין עם זאת כי בשו"ת תשובות והנהגות (ג, שעב) נטה לומר שיש לקבור את הבעל סמוך לאשתו, אך שיקוליו היו מקומיים, דהיינו שיש עניין סגולי בקבורה זוגית, ולא מתוך נתינת הסמכות לידי האישה. ועיין בשו"ת אגרות משה יו"ד ב, קנו.

27. רש"י בראשית מב, לח.

28. קידושין ל, א.

29. ירושלמי כתובות ד, ח. ועיין בפירוש עלי חמר על הירושלמי (יומא פרק ח): "ואף בעינינו אנו רואין עד כמה חרדים הם הזקנים על שלום בני בניהם ועל גורלם".

30. יבמות סב, ב.

31. מובן כי אין עליו חובה הלכתית גמורה לדאוג לכך.

32. בראשית לח, ח. עיין רמב"ן שם.

רוזנברג³³ שקבע כי סירוב של האלמנה להבאת ילדים אלו לעולם הוא בבחינת 'מידת סדום' ואין לתת כל משקל לעמדתה בעניין³⁴. המחשה לכך, במקרה הקרוב לענייננו, אפשר למצוא בתגובתן של השכנות ללידתה של רות:

וְתֹאמַרְנָה הַנָּשִׁים אֶל נָעֲמִי בְרוּךְ ה' אֲשֶׁר לֹא הִשְׁבִּית לָךְ גֹּאֵל הַיּוֹם וַיִּקְרָא שְׁמוֹ בִּישְׂרָאֵל. וְהָיָה לָךְ לְמָשִׁיב נֶפֶשׁ וּלְכֹלֵל אֶת שִׁיבְתְּךָ כִּי כָלִתְךָ אֲשֶׁר אָהַבְתְּךָ יִלְדוּתוֹ אֲשֶׁר הָיָה טוֹבָה לָךְ מִשְׁכָּעָה בָּנִים. וַתִּקַּח נָעֲמִי אֶת הַיֶּלֶד וַתִּשְׁתַּחֲוֶה בְּחִיקָהּ וַתִּהְיֶה לוֹ לְאִמָּנָה. וַתִּקְרָאנָה לוֹ הַשְּׂכֵנֹת שֵׁם לְאִמֹּר יֶלֶד בֵּן לְנָעֲמִי³⁵.

אפשר לחוש היטב את הנחמה הגדולה שבאה עם לידת הנכד המקים שם לבן שמת.³⁶ בפסוקים אלו יש תשובה לטענה נוספת העולה בהקשר שלנו, דווקא מתוך הבנה הקשר העמוק שבין הסב והסבתא לנכדם: השימוש בילד כ"אנדרטה חיה". נראה כי פסוקים אלו מלמדים על היופי שבו משתלבים החיים בזיכרון, הסבתא שמה את הילד בחיקה והוא משיב את נפשה, בלי שמשליכים עליו מטענים שאינם בריאים.³⁷

ז. הקשר בין אדם לקרוביו לאחר מותו

מישור שלישי, שאולי עומד ברקע לכל האמורים, הוא בשאלת יחסי הקרבה הקיימים בין אדם למשפחתו לאחר המוות.

הרב יובל שרלו מבסס את מעמד האלמנה על הפסוק "על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד"³⁸. מכאן הוא לומד כי "בעניינים הקשורים בהולדה לאישה עדיפות על ההורים, והיא רשאית להטיל וטו על רצונם של הללו בשימוש בזרעו של הנפטר"³⁹. עם זאת,

33. עמדתו של פרופ' רוזנברג התפרסמה במוסף **שבת של מקור ראשון** (פרשת אחרי-מות קדושים, ט' אייר תשע"ז) תחת הכותרת "נכד ללא אב". הרב יובל שרלו הגיב לכך (בגליון בהר-בחוקות, כ"ג אייר תשע"ז) תחת הכותרת "האמנם מידת סדום?", ופרופ' רוזנברג חזר על עמדתו בהרחבה (בגליון במדבר, א' סיון תשע"ז) תחת הכותרת "כשהזכות הופכת לאכזריות".

34. מלבד במקרה שבו תוכל לטעון בצורה משכנעת שעמדתה משקפת את רצונו של בעלה כפי שגילה אותו בחייו. אך בכך אין היא שונה באופן מהותי מכל דמות אחרת שהייתה קרובה לנפטר.

35. רות ד, יד-יז.

36. כמובן ששם מדובר בהקמת שם בסוג מיוחד של ייבום, אך נראה כי במקרה שלנו הדברים קל וחומר.

37. יש הטוענים באופן כללי כי הבאת ילד לעולם אסור לה שתיעשה ממניעים אנוכיים מכל סוג שהוא. אך נראה כי טיעון זה עשוי למנוע את לידתם של ילדים רבים מספור, וגם כנגדו אפשר להביא פסוקים אלו, כמו גם את ההלכה הקובעת שאישה רשאית לתבוע מבעלה ילדים בכדי שישמשו אותה בזקנותה (יבמות סה, ב).

38. בראשית ב, כד.

39. דבריו מבוססים על כך שהמפרשים קשרו את המילים "והיו לבשר אחד" לתחום ההולדה, ראה רש"י, רד"ק ורמב"ן שם.

דבריו אלו נאמרו כל עוד שני בני הזוג חיים. אך כאשר מת הבעל בלי שהוליד בנים מאשתו נאמר: "ושבה אל בית אביה כנעוריה"⁴⁰. האישה ממשיכה בחייה, והקרבה שבינה לבין בעלה פוקעת.

התפיסה העומדת בבסיס הדברים מנוסחת במשנה בתחילת מסכת קידושין, שלפיה האישה קונה את עצמה "בגט ובמיתת הבעל"⁴¹. מיתת הבעל איננה מתירה רק משום שהבעל לא נמצא, אלא שהיא מפקיעה את עצם הקשר שביניהם⁴². דהיינו, הקשר הזוגי הוא קשר שקיים בחיים בלבד, ולא לאחר המוות. קביעה זו משליכה על תחומים רבים, כגון ירושת הבעל שאיננה נמשכת לאחר מיתת אשתו⁴³.

ההשלכה הבולטת ביותר היא דיני אבלות. אמנם מנקודת המבט של הצער והכאב "אין איש מת אלא לאשתו, ואין אשה מתה אלא לבעלה"⁴⁴, אך הרמב"ם פסק שחובת האבלות חלה בין בני-זוג מדרבנן בלבד⁴⁵.

כפי שצויין לעיל, דברים אלו נכונים בעיקר כאשר האיש מת בלי בנים מאשתו, והם נכונים שבעתיים כאשר האישה כבר נישאה לאיש אחר⁴⁶. אף הרב יובל שרלו הודה בכך, והוסיף כי לאחר שעובר פרק זמן ממושך מן המיתה, גם לדעתו האלמנה תאבד את זכותה המיוחדת לתבוע את השימוש בזרע הבעל⁴⁷.

ח. סיכום

א. לדעת חלק מן הפוסקים, ילד שייוולד מזרע זה יתייחס אחר אביו, וממילא תהיה בכך זכות וטובה עבור המת. לפי דעות אחרות אין יחס כזה, והשימוש בזרע כמוהו כשימוש בקרנית. לשתי השיטות אין השימוש בזרע של מת כרוך בבעיות הלכתיות או מוסריות מעבר לאלו הקיימות בכל שימוש בגוף המת, שהותרו לדעת רוב הפוסקים כשהדבר נדרש.

40. ויקרא כב, יג. ההקשר המקורי הוא היתר בת כהן לאכול בתרומה לאחר שמת בעלה הישראלי.

41. משנה קידושין פ"א, מ"א.

42. ראה למשל: **קובץ שיעורים** חלק ב, ס"ז, אות ה.

43. ע"י תוס' בבא בתרא קיד: ד"ה מה. וראה גם בשו"ת **בית שערים** (יו"ד תלב): "לענין דברים אחרים פקע הקורבא".

44. סנהדרין כב,ב.

45. רמב"ם הלכות אבל פרק ב, הלכה א. וראה עוד בעניין חובת אבלות ומצוות טומאה למת **במנחת חינוך** מצוה רסד וב**קובץ הערות** מו, ב.

46. הפוסקים האריכו לדון אם במקרה כזה יש לקבור את האישה ליד הבעל הראשון או השני, ומדבריהם עולה האפשרות שהנישואין החדשים מחזקים את ניתוק הנישואין הקודמים.

47. דברים אלו אמורים לשיטתו, שהשימוש בזרע טעון סיבה מיוחדת, ואילו לדברינו לעיל גם אישה זרה תוכל להשתמש בזרע אם אין התנגדות מצד המשפחה.

ב. הסמכות להחליט על גורל גופו של המת נתונה למת עצמו ולבני משפחתו החיים בקבורתו (במקרה זה: בעיקר הוריו). אלמנתו של המת אינה חייבת בקבורתו ואין משקל הלכתי לעמדתה.

ג. בהנחה שהילדים נחשבים כילדיו של המת, קיימת זיקה עמוקה בינם לבין הורי המת, ואף עניין גדול מצדם בהבאת ילדים אלו לעולם. זאת בניגוד לאלמנה שאין לה קשר לילדים אלו כשהם נולדים לאישה אחרת.

ד. הקשר שבין איש לאשתו פוקע כמעט כליל לאחר המוות, בעיקר כאשר אין להם ילדים משותפים, וכל אחד מהם שב לרשות הוריו ומשפחתו הביולוגית.

ה. לאור האמורים, וודאי הוא שכאשר הורי המת מבקשים להקים לו שם יש לשמוע לבקשתם והדבר ראוי ומבורך. להתנגדות האלמנה אין כל משקל בשאלה זו.

ו. כאשר אישה זרה מבקש להשתמש בזרע, יש מקום להיעתר לבקשתה, אך וודאי שלבני המשפחה עומדת הזכות לסרב לכך.

ז. כאשר האלמנה מבקשת להרות מזרעו של בעלה, יש להיעתר לבקשתה. במקרה (הפחות נפוץ) שבו ההורים מתנגדים לכך יש מקום להתלבט בדבר, ונראה כי יש לשמוע בקולם רק אם יבססו את הטענה שהמת עצמו לא היה רוצה בילדים עם אישה זו⁴⁸.

48. שהרי, כפי שראינו, ההורים נחשבים כסמכות עליונה. ומאידך הקמת זרע נחשבת כזכות למת, וההורים אינם חסרים בכך דבר (אלא אם טוענים בשם "טובת הנכד"), וכן יש אומדנא מכללא שאדם רוצה להוליד ילדים עם אשתו. ואף הרב זלמן נחמיה גולדברג (אסיא סה-סו עמ' 47) טען שאין ליורשים זכות למנוע מן האלמנה להפרות את עצמה.